

ÇOCUK EDEBİYATI ve KLÂSİK DÖNEM ÖRNEĞİNDE NÂBÎ'NİN HAYRİYYE'Sİ

Erdoğan ULUDAĞ*

ÖZET

Çocuk edebiyatı; çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayâl, duygu, düşünce ve yeteneklerine, zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilen edebiyattır. Türkiye’de çocuk edebiyatı kavramı oldukça yenidir. Türk edebiyatında çocukların ilgi, yaş ve beğeni düzeyleri dikkate alınarak hazırlanan okuma metinlerine XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar pek rastlanmamaktadır. Türk edebiyatının çocuklarla ilgili ilk örnekleri Batı edebiyatından yapılan çeviri ürünlerdir. Çocuk-edebiyat ilişkisi ve bu ilişki çerçevesinde çocuğu konu edinen Hayriyye, klâsik dönemde yazılan güzel bir örnektir. Hayriyye, XVII. yüzyılın önde gelen ve eğitime önem veren şairlerinden biri olan hikemî tarzın temsilcisi Nâbî'nin, oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi için yazmış olduğu ahlâkî/didaktik bir mesnevîdir. Bu yazıda çocuk edebiyatı tarihine ana hatlarıyla değinilmiş ve Nâbî'nin Hayriyye'si çocuk ve eğitim açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Klâsik dönem, Nâbî, Hayriyye, Eğitim.

HAYRIYYE OF NABI IN CHILDREN LITERATURE AND IN THE SAMPLE OF CLASSICAL PERIOD

ABSTRACT

Children Literature is the one which addresses growth and development, dream, sense, thought and skills of children, and is created to contribute to entertainment while teaching. The concept of children literature is new in Turkey. The reading texts prepared in terms of the levels of age, taste and interest of

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. euludag25@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

children were rare in Turkey until the late 19th century. The first samples of Turkish Literature as to children are translation outputs from Western Literature. Hayriye, the subject of the relationship of children – literature and in the frame of this relationship is a good sample written in the 19th century. Hayriye is a moral and didactic masnevi which Nabi, who was the represent of hikemi style and one of the leading poets of the 17th century, paying importance to education, wrote it for his son Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi. In this study, we stated the history of children literature in highlight and investigated Hayriyye of Nabi in terms of children and education.

Key Words: Children Literature, Classical Period, Nabi, Hayriyye, Education.

GİRİŞ

Çocuk; “iki yaşından ergenlik yaşına kadar süren büyüme devresi içinde bulunan insan yavrusu veya henüz ergenlik dönemine erişmemiş kız veya erkek”¹, “olgunluğa erişinceye dek her yaştaki erkek ve kız, bir başka deyişle; süt emme çağını bitirmiş, yaklaşık 2-14 yaş arasındaki, ergenlik çağına ulaşmamış insan yavrusu”², “bebeklik çağı ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan insan”³, “doğumla ergenlik çağı arasındaki dönemi yaşayan küçük insan”⁴ vb. tanımlarla ifade edilmektedir. Çocuğun ruhsal/bilişsel dünyasının gelişiminde en etkili görevlerden birini üstlenen edebiyat ise; “olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığıyla biçimlendirilmesi sanatı, yazın, literatür”⁵, “duygu, düşünce ve düşlerin yazılı ve sözlü olarak anlatımı”⁶, “malzemesi dile dayanan, insanların duygu düşünce ve hayallerini dile getiren, edebî ve estetik değeri olan, bayağılık ve çirkinliği kabul etmeyen sözlü ve yazılı verimlerin tamamı”⁷ gibi ifâdelerle tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan

¹ A. Ferhan Oğuzkan; **Çocuk Edebiyatı**, Anı Yay., Ankara 2000, s. 2

² İbrahim Kıbrıs; **Uygulamalı Çocuk Edebiyatı**, Eylül Yay., Ankara 2000, s. 2

³ TDK **Türkçe Sözlük**, (9. baskı), C. 1, Ankara 1998, s. 495; Hasan Güleriyüz; **Yaratıcı Çocuk Edebiyatı**, Pegema Yay., Ankara 2002, s. 5

⁴ Tacettin Şimşek; **Çocuk Edebiyatı**, Rengarenk Yay., Ankara 2002, s.13

⁵ TDK **Türkçe Sözlük**, C. 1, s. 670

⁶ İbrahim Kıbrıs; a.g.e., s.1

⁷ Alemdar Yalçın, Gıyasettin Aytaş; **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 5

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

ortaya çıkan sonuç; insanoğlunun duygu, düşünce ve hayallerinin, estetik endişeler dikkate alınarak yazılı ve sözlü bir şekilde ifade edilmesidir.

Çocuk ve edebiyat üzerine yapılan tanımları bir bütün halinde Çocuk edebiyatı için şöyle dile getirebiliriz: Çocukluk çağında bulunan insanların hayâl, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve yazılı eserlerin bütünü çocuk edebiyatıdır⁸. Bir başka ifadeyle ise çocuk edebiyatı; çocukların ilk çocukluktan (2-6 yaş) çocukluk dönemi sonuna kadar yaşanan çocukluk çağlarına özgü duyarlıkların yalın bir anlatım ve çocuksu bir edâ içinde dile getirilmesiyle oluşan bir edebiyat türüdür⁹. Çocuk edebiyatı, Yalçın ve Aytaş'ın¹⁰ da belirttiği gibi; çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayâl, duygu, düşünce ve yeteneklerine, zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilen çocuksu bir edebiyattır.

Çocuk edebiyatının çok fazla bir geçmişi olmamasına rağmen, bir ihtiyaçtan doğduğunu kabul etmek gerekir. Çocuklar için bir edebiyatın olup olmadığına dair tartışmaların hâlâ devam ettiği bir ortamda, büyükler ya da yetişkinlerin duygu, düşünce ve hayâl dünyalarına seslenen bir edebiyat söz konusu olduğuna göre, niçin çocuklara seslenen bir edebiyat da olmasın diye düşünüyoruz. Çocuklar için oluşturulan edebiyat, yetişkinlere yönelik edebiyattan ayrı olarak düşünülmemeyen, çocukları küçümsemeyen, onları ortak bir edebiyat beğenisine ulaştırmayı hedefleyen bir edebiyat olmalıdır. Tabii ki böyle bir edebiyatın sınırları da iyi çizilmelidir. Yani bir yandan çocuğun duygu, düşünce ve hayâl dünyasına seslenilirken, bir yandan da çocuğun duyuşsal, bilişsel ve devinişsel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bunu başarabilmek için de çocuk edebiyatı ürünleri oldukça titiz ve nitelikli olarak hazırlanmalıdır. Çocuk edebiyatı ürünleri olarak adlandırılacak eserlerin, çocuğun duyuşsal, bilişsel ve devinişsel özelliklerine olumlu bir şekilde katkıda bulunması gerekir. Zira, çocuğun donmamış bir beton gibi olduğu ve üzerine ne çizilirse onun izinin kalacağı gerçeği unutulmamalıdır. Çocuk, çocuklukta nasıl bir eğitime tâbi tutulursa, büyüdüğünde de o eğitime göre hareket edecektir. İçinde yaşadığı topluma karşı uymak zorunda olduğu sorumlulukların bilincini de yine çocukluk döneminde kendisine sunulacak eğitim sayesinde kazanacaktır.

⁸ A. Ferhan Oğuzkan; a.g.e., s. 3

⁹ Mustafa Ruhi Şirin; **Çocuk Edebiyatı**, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul 1994, s.

11

¹⁰ Alemdar Yalçın, Gıyasettin Aytaş; a.g.e., s. 5

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Bu yönüyle düşünüldüğünde çocuk edebiyatı yazarı olmak, yetişkinler için yazmaktan daha zordur. Çünkü çocuk edebiyatı yazarı hitap ettiği çocukların yaşları, ilgileri, cinsiyetleri, buldukları sosyal çevre gibi öğelerle kuşatılmış durumdadır. O, belli bir sorumluluğun gölgesinde, iyiyi kötüden, yanlışı doğrudan ayıramayan, şartlandırılmaya açık, neredeyse savunmasız bir varlığa seslenmektedir.¹¹

Başlangıçtan Günümüze Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatı tarihine baktığımız zaman pek fazla bir geçmişe sahip olmadığını görürüz. 16. yüzyıla gelinceye değin ne Türkiye’de ne de başka ülkelerde çocukların hedef alındığı bir edebiyat ürünü yoktu.¹² Çocuklara yönelik edebî ürünlerle ilgili ilk bilinçli çabalar Batı’da, özellikle önce İngiltere, Fransa, Almanya İskandinav ülkeleri ve daha sonraları da Amerika Birleşik Devletleri’nde görülür.

Çocuk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek ilk ürünler 16. yüzyıldan itibaren çok basit bir şekilde kaleme alınmıştır. Daha çok “Robin Hood” ve “Tom Thumb” gibi halk öykülerinden esinlenerek yazılan bu ilk dönem ürünleri, anlatım ve resimler bakımından oldukça yalın, masalımsı öykülerden oluşmaktaydı. Matbaanın icât edilmesi ve 17. yüzyıldan itibaren günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle birlikte İngiltere’de, “Ali Baba ve Kırk Haramiler”, “Aladdin’in Sihirli Lambası” ve “Binbir Gece Masalları” gibi ortaçağ doğusunun ünlü hikâyelerinden esinlenerek çok sayıda masal ve hikâye, küçük kitapçıklar halinde basılarak çocuklara sunulmuştur. Ayrıca Aisopos (Ezop)’un hayvan öykülerinden oluşan fabl türündeki ürünleri de çocuklar için yazılan eserler arasında yer almaktaydı. 18. yüzyılda; Daniel Defoe’nin “Robinson Crusoe”, Jonathan Swift’in “Gulliver’in Gezileri” ve Johann David Wyss’in “İsviçreli Robinson Ailesi”, 19. yüzyıla gelindiğinde ise; Lewis Caroll’ın “David Copperfield”, Charles Dickens’in, “Tom Brown’ın Okul Günleri”, Thomas Hughes’in, “Küçük Prens” ve “Küçük Lord” adlı kitapları başta olmak üzere birçok eser yazılmış ve bu eserler zaman içerisinde birçok dile çevrilerek milyonlarca çocuk tarafından beğenilerek okunmuştur.

Fransa’da 17. yüzyılda La Fontaine’in fablları ve özellikle 18. yüzyılda Jean Jacques Rousseau’nun kendi çocuğu Emil üzerindeki gözlemlerinden hareket ederek ileri sürdüğü dürüstlük,

¹¹ İbrahim Kıbrıs, a.g.e., s. 2

¹² Mustafa Ruhi Şirin; a.g.e., s. 15

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

erdem, özveri gibi temalar günümüze kadar ulaşmış ve ileri düzeyde kabul görmüştür. Romantik çerçevede sayılabilecek bu görüşler, birçok yazar tarafından benimsenmiş ve ahlâkî-didaktik bir bakış açısıyla çeşitli eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. 19. yüzyılda bilimkurgu türündeki romanlarıyla çocukların çok sevdiği bir başka yazar da Jules Verne'dir. "Aya Seyahat", "Kaptan Grant'ın Çocukları", "Denizler Altında Yirmi Bin Fersah", "Seksen Günde Devriâlem", "İki Sene Okul Tatili" gibi bilimkurgu-macera ağırlıklı eserleri yazan Jules Verne yalnız çocukların değil, büyüklerin de ilgisini çekmeyi başararak, dikkatleri yeryüzünden denizlere ve göklere çevirmiştir.

Almanya'da ise 19. yüzyılın ikinci yarısına dek bütün Almanya'yı dolaşan Grimm Kardeşler, elde ettikleri halk masallarını kendi anlatımlarıyla kaleme almışlardır. Bu yüzyılda İtalyan yazar Carlo Collodi'nin yazdığı "Pinokyo" günümüzde de hâlâ sevilerek okunmaktadır. Danimarka'lı yazar Christian Andersen'in da masal konusunda çok önemli bir işlevi yerine getirdiğini de unutmamak gerekir.

Türkiye'de çocuk edebiyatının tarihî seyrine baktığımız zaman bizde de çocuk edebiyatı kavramının oldukça yeni olduğunu görürüz. Türk edebiyatında çocukların ilgi, yaş ve beğeni düzeyleri dikkate alınarak hazırlanan okuma metinlerine 19. yüzyılın ikinci yarısına dek pek rastlanmamaktadır. Kıbrıs'ın¹³ da belirttiği gibi; Osmanlı İmparatorluğu döneminde çocukların okuma ve dinleme gereksinimleri daha çok tekerleme, bilmece, masalımsı halk öyküleri ve masal gibi sözlü edebiyat ürünleriyle karşılanırdı. Çocuklara yönelik geçmiş yüzyıllar içerisinde meydana getirilmiş münferit eserler olsa bile, bunlar mahdut sayıdadır. Matbaanın çeşitli nedenlerden dolayı ülkemize çok geç gelmesi, matbaadan önce yazma ve çoğaltma işlerinin elle yapılması, sadece çocuklara yönelik değil, yetişkinler için de az sayıda eserin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Klâsik dönem Türk edebiyatında bilinen ilk fabl örneğine 15. yüzyıl Divân şairi Kemâl'in manzum bir Osmanlı tarihi olan "Selâtin-nâme" adlı eserinde rastlanır. Sultan II. Bayezid'e sunulan eser çeşitli hikâyelerle süslenmiş ve aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmıştır.¹⁴ Bu eser haricinde Tanzimat Edebiyatı dönemine kadar kendine özgü bir düz yazı geleneği olmayan Türk edebiyatının çocuklara yönelik ilk örnekleri de Batı edebiyatından yapılan çeviri ürünlerdir.¹⁵ Ancak 17. ve 18. yüzyıllarda çocuğu konu

¹³ İbrahim Kıbrıs, a.g.e., s. 6

¹⁴ Tacettin Şimşek; a.g.e., s. 257-258

¹⁵ İbrahim Kıbrıs, a.g.e., s. 6

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

alan iki eser yazılmıştır. Bunlar; 17. asrın önde gelen şairlerinden hikemî tarzın kurucusu/temsilcisi Nâbî'nin, oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi için yazmış olduğu "Hayriyye" isimli ahlâkî-didaktik mesnevîsiyle, 18 yüzyılda bu esere nazire olmak üzere yazılmış olan Sünbül-zâde Vehbî'nin "Lutfiyye" adlı mesnevîsidir. Gökşen'e¹⁶ göre; Kayserili Doktor Rüşü tarafından 1889'da yazılan ve ilk Türk alfabesi olarak bilinen "Nuhbetü'l-Etfal" (Çocukların En Seçkini) adlı eseri de bunlara ilave etmek gerekir. Bu eserin metinler kısmında yer alan "Kabak ile Köylünün Hikâyesi", "Deryaya Giden Balığın Hikâyesi", "Karıncı ile Ağustos Böceğinin Hikâyesi" ve "Kedi ile Farenin Hikâyesi" gibi hikâyeler bu alandaki ilk örnekler arasında sayılabilir.

Tanzimat döneminde, Şinasi, Recaî-zâde Mahmûd Ekrem, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Nacî gibi usta isimlerin Fransız edebiyatından özellikle de La Fontaine'den fabl türünde şiir olarak yaptıkları çeviriler Türkiye'de çocuk edebiyatının gelişimine ciddi katkılarda bulunmuştur.

Servet-i Fünûn edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Tefik Fikret'in tamamen çocuklara hitap eden şiirleri içeren "Şermin", yirminci yüzyılın başlarında İbrahim Alaaddin Gövsa'nın "Çocuk Şiirleri" ve Ali Ulvi Elöve'nin "Çocuklarımıza Neşîdeler" adlı kitapları, özellikle şiir alanında çocuklara yönelik olarak kaleme alınmış eserler olarak değerlendirilebilir.

Türk edebiyatında 1911 sonrası gelişmeler "Millî Edebiyat" adıyla anılır. Bu dönemde edebiyatın bütün alanlarında Anadolu'nun yüzyıllardan bu yana aktarılıp gelen değerleri toplumcu bir kaygıyla işlenmeye başlanmış, edebiyatın yalnızca yetişkinler için değil, çocuklar için de bir eğitim aracı olması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷ Millî Edebiyat sürecinde ortaya çıkan bu yeni düşünceler ışığında; Ziya Gökalp "Kızıl Elma", Fuad Köprülü "Mektep Şiirleri", Ali Ekrem Bolayır "Çocuk Şiirleri" ve "Şiir Demeti" isimli eserlerini yazmışlardır. Aynı dönemde çocuklara yönelik düzyazı örneklerine çok rastlanmasa da, daha ziyade yetişkinlere yönelik yazılan, ancak içerisinde çocuksu bir yan olan metinlerle çocukların bu ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Ömer Seyfettin'in "Kaşığı", "And", "Bomba", Ahmet Rasim'in "Falaka" gibi eserleri bunlara örnek olarak verilebilecek ürünler arasındadır.

¹⁶ Enver Naci Gökşen; *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 15.

¹⁷ İbrahim Kıbrıs, a.g.e., s. 7

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Cumhuriyet döneminde artık tamamen çocuklara yönelik eserler meydana getirilmeye başlanmış ve hem yavaş yavaş, hem de adı konulmamış olsa bile çocuk edebiyatımızın ilk adımlarının atılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde çocuk edebiyatına yönelik Şimşek'in¹⁸ de değindiği gibi, yeni değerleri çocuklara kavratma ideali ve onları bu değerler doğrultusunda erdemli insanlar olarak yetiştirme amacıyla ilgilidir. Çocuk şiirine özel bir önemin verildiği Cumhuriyet döneminde, tercüme faaliyetleri hızla devam ederken, özgün çocuk edebiyatı örnekleri de verilir. Bu dönemde çocuk edebiyatına yönelik eser veren belli başlı isimler arasında; Vasfi Mahir Kocatürk, Ceyhun Atıf Kansu, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Yalvaç Ural, Orhan Asena ve Kemalettin Tuğcu'yu sayabiliriz.

Nâbî ve Şiir Anlayışı

Çocuk edebiyatının dünyada ve ülkemizdeki tarihi sürecine ana hatlarıyla değindikten sonra bu yazımızın asıl konusunu oluşturan Hayriye isimli ünlü mesnevînin yazar Nâbî'yi kısaca tanıyalım:

Divan edebiyatında "hikemî şiir mektebi"nin kurucusu olan Nâbî, 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Hayriye adlı mesnevisinin 69. beytinde de ifâde ettiği gibi asıl adı Yusuf'tur:

Seni itdi kereminden i'tâ

Pederün Yûsuf-ı Nâbî'ye Hudâ¹⁹

Nâbî, 17. yüzyıl Türk edebiyatının ikinci yarısına damgasını vurmuş, ortaya koyduğu ekol ile de hem kendi döneminde, hem de kendinden sonraki yüzyıllarda çok sayıda şairi etkilemiştir. Klâsik şark dillerini ve İslâm ilimlerini çok iyi bilen âlim ve fâzıl bir şâirdir. Fikri bir takım söz sanatlarıyla süslemeden, fikir olarak söylemek yolunu seçmiş ve bunda da dikkate değer bir şahsiyet göstermiştir. Mine Mengi'ye²⁰ göre; devrindeki şairlerin şiir anlayışlarını beğenmez, öz bakımından eski şiir geleneğini devam ettirmemelerini kınar ve çağdaşlarını şiire yenilik getirmemekle suçlar. Gerek şair yaratılışı, gerekse Osmanlı toplumunun o devirdeki bozulmuş düzeni, Nâbî'yi şiirde o zamana kadar söylemiş ve yazmış olanların yolunda yürümemeğe zorlar ve bunun sonucunda Nâbî, Türk şiirini yeni bir vadiye, fikir ve hikmet vadisine götürmüştür. Nâbî, Pala'nın²¹ da vurguladığı gibi eğitime çok önem veren bir şairdir. Eserleri devrin

¹⁸ Tacettin Şimşek; a.g.e., s. 268

¹⁹ Mahmut Kaplan; **Hayriye-i Nâbî (İnceleme-Metin)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008, s. 179

²⁰ Mine Mengi; **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, s.:26-27

²¹ İskender Pala; **Hayriye**, Bedir Yayinevi, İstanbul 1989, s. 11-12

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

pedagojik görüşlerini ortaya koyması açısından çok önemlidir. Türk edebiyatında hikmetli ve öğretici şiirin ustası olan Nâbî, kendisinden sonraki birçok şair ve yazara da ideal olmuştur.

Nâbî'nin şiirleri incelendiğinde anlama çok değer verdiği görülür. Şiirlerinde “manâ” üzerine pek çok beyit bulunmaktadır. Ona göre, şiirde “ince manâlar” kullanılmalı, daha önce işitilmemiş, söylenmemiş ve taze olmalıdır. Nâbî'nin “hikemî” şiir telâkkisine sahip olmasını, 17. yüzyılın sosyal ve siyâsî durumunu göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Gerilemenin bütün özelliklerinin yaşandığı bu dönemde, tam 6 padişahın saltanatını gören şair, Osmanlı düzeninin yavaş yavaş sarsıldığını bizzat müşâhade etmiştir. Bu bakımdan Nâbî'nin şiir anlayışının şekillenmesinde, dönemin sosyal ve siyâsî şartlarının rolü büyüktür.²²

Nâbî'nin dili hakkında söylenebilecek en önemli husus, onun Türkçeye duyduğu hayranlıktır. Şair, bilhassa Halep'te ikâmet ettiği sıralarda yazdığı bazı şiirlerinde Türkçeye hayranlığını ve hasretini açıkça ifade eder. Uzun sayılabilecek bir süre Halep'te ikâmet ettiği ve Arapçayı çok iyi bildiği halde, Türkçeyi daima Arapçadan üstün tutar. Teberdâr Muhammed Paşa'ya yazdığı bir kasidede Türkçeyi Arapça ile mukayese ederken Türkçenin şiir dili olarak Arapçadan daha zarif olduğunu belirtir.²³

Nâbî'nin altısı manzum olmak üzere toplam 10 eseri vardır. Manzum eserleri; Türkçe Divân, Farsça Divânçe, Tercüme-i Hadîs-i Erba'in, Hayriyye, Hayr-âbâd, Sûr-nâme. Mensur olarak yazdığı eserler ise; Fetih-nâme-i Kamanîçe, Tuhfetü'l-Harameyn, Zeyli Siyer-i Veysî ve Münşeat'ır.

Hayriyye-i Nâbî

Hayriyye, Nâbî'nin aruz vezniyle yazdığı manzum bir öğüt kitabıdır. Nâbî, bir divân şâiri olmasına rağmen, daha ziyade bu eseriyle tanınmıştır. Şair, edebiyatımızın ilk pedagoji eserlerinden sayılan²⁴ Hayriyye'yi oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi adına yazar ve muhatabı da yine oğludur. Kitap kendi dönemi için olduğu kadar günümüz için de değişmez dersler, düşünceler ve nasihatlerle doludur. Kitabın diğer önemli yönü de, devrinin iç yüzünü ve sosyal hayatını yansıtmaya cihetiyle tarihî bir vesika oluşudur. Eser baştan sona

²² Ali Fuat Bilkan; **Nâbî, Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 14-15.

²³ Ali Fuat Bilkan; a.g.e., s. 16-17

²⁴ Dursun Ali Tökel; “Divan Şairi Nâbî ve Popülizm Eleştirisi”, **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim**, S.57, Kasım 2004, s.2

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

incelendiğinde, günümüze ışık tutacak ve çocuklarımızın karakterine olumlu yönde katkı sağlayacak beyitlerle donatılmış olduğu görülür.

Çocuk-edebiyat ilişkisi, bu ilişki çerçevesinde divan şiirinin/şairinin çocuğa bakışı ve bunun güzel bir örneği olarak da Nâbî'nin 7 yaşındaki oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi için yazdığı Hayriyye, nasihat-nâme türünün edebiyatımızdaki en tanınmış örneğidir. İlk bakışta Şeyh Attar'ın Pend-nâmesi'ni veya Kabus-nâme'yi hatırlatan eser, gerçekte bunlardan tamamıyla farklıdır. Hayriyye, kalbe değil, akla hitâp etmektedir ve bu ilk mısralardan itibaren kendisini sezdirir.²⁵ Yazıldığı dönemde Türk-İslâm toplumunda geçerli olan davranış kurallarını ve ahlâk ilkelerini öğrenmek bakımından değer taşıyan eser; dil, konu ve psikoloji bakımından çocuklara hitap etmemesi nedeniyle, çocuk edebiyatıyla ilişkilendirilmese bile, çocuğu merkez alan ve onun mükemmel bir insan olması yolunda çabaları içermesi açısından dikkate alındığında bu edebiyatın oluşum sürecinde önemli bir misyon yüklenmiş olduğunu söylemek kanaatimizce yanlış değildir.

Eser üzerine akademik bir çalışma Mahmut Kaplan tarafından yayımlanmıştır²⁶. Eserin gerçek adı *Hayri-nâme*'dir. Buna rağmen eser Hayriyye ismiyle tanınmış ve kaynaklarda da bu isimle anılmıştır. Şair eserin isminin *Hayri-nâme* olduğunu şöyle açıklar:

Kisve-i nazma kodukda hâme

Eyledüm nâmını Hayrî-nâme (98)²⁷

Halep'te 1113/1701²⁸ yılında mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eser, 35 bölümden ve 1660 beyitten meydana gelmiş Aruz vezninin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bölüm başlıkları, manzum olarak ve aynı vezinle yazılmıştır. Eseri yazdığı 1071'de 61 yaşında olan Nabî, 61 yıllık hayat tecrübesini ve birikimini henüz 7 yaşında olan oğlu Mehmet'e dolayısıyla tüm çocuklara ve gençlere aktarmak ister.

Nâbî'nin Hayriyye adlı mesneviyi yazmasının ön plânında her ne kadar oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi'ye öğütler vermek gibi bir amaç bulunsa da, şairin içinde yaşadığı devrin bozulmaya ve

²⁵ Abdülkadir Karahan; *Nâbî Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Varlık Yay., İstanbul 1953, s. 87

²⁶ Mahmut Kaplan; *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008

²⁷ Yazımız boyunca kullandığımız örneklerin yanında beyit numaraları verilmiştir. Beyit numaralarında **Mahmut Kaplan** tarafından hazırlanan **Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)** adlı çalışmanın 2008 baskısı esas alınmıştır.

²⁸ Mahmut Kaplan, a.g.e., s. 181

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

çürümeye yüz tutan sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatını eleştirel bir bakış açısıyla yansıtmaya çalıştığını önemle belirtmek gerekir. Şairin yaşamak zorunda kaldığı toplumsal çöküntü, eserlerine de yansımıştır. Hayriyye, böylesine bir çöküntü karşısında şairin takındığı tavrı göstermesi itibariyle önemlidir. Eser her ne kadar didaktik-ahlâkî bir öğüt kitabı gibi görünse de, gizliden gizliye Türk-İslâm felsefesinin belli başlı noktalardaki kabullerini yansıtmaya açısından da dikkate değerdir.²⁹

Şair, “Matlab-ı Mücmel-i Ahvâl-i Peder” (Babanın Başından Geçenlerin Özeti Bahsi) başlığını taşıyan bölümde oğluna “Cigerim paresi, ömrüm varı” diye seslenir:

Cigerüm pâresi ‘ömrüm varı
Devha-i devletümün nev-bârı (67)

“Ey göz nuru, varlığın babanın varlığının gül bahçesinin süsü oldu, varlığın başıma gölgesini saldığında itibaren dünyaya seninle bakar oldum. Bu ihtiyarlık yaşlarımda çok bağıшта bulunan Allah seni bana verdi” diyerek, bir evlâda sahip olmanın sevincini dile getirir:

Oldı zâtun senün iy nûr-ı basar
Zînet-i gülşen-i hestî-i peder

Salalu başuma zâtun sâye
Ben senünle bakaram dünyâya

Seni viridi bana iy feyz-me’âb
Mevsim-i sinn-i kebirde Vehhâb (71-73)

Oğluna; soyunun yüce, atalarının ve babasının bilgin olduğunu söyler, ancak bununla yetinmemesini, erdemli olmak için daha fazla çaba göstermesini ister:

Hamdü-li’llah nesbün ‘âfîdür
‘İlm ile cedd ü ebün ‘âfîdür

Gerçi bâlâsı bilinmez ammâ
Bilinen mertebedür hep ‘ulemâ

Lîk yokdur eb ü ceddin sana sûd
Kendün it mertebe-i fazla su‘ûd (84-86)

Eserin “Sebeb-i Nazm-ı Nasihât-nâme” bölümünde; “Babanın nefesi evlâdı etkiler” özlü sözünden hareketle gönül madeninden taze inciler çıkarıp şiir ipliğine dizdiğini ve bunları oğlunun kulağını ve aklını aydınlatmak için yazdığını anlatır:

²⁹ İskender Pala; a.g.e., s. 13

Lîk o ma'nâya ki enfâs-ı peder
Eyler evlâdına te'sîr ekser

İtmek için sana âvîze-i gûş
Olmağ için sana sermâye-i hûş

Kâviş-i tîşe-i endîşe ile
Kâvgâr-ı kalem-i tîşe ile

Çıkarup ma'den-i dilden yekser
Rişte-i nazma çeküp tâze güher

Eyledüm nazm-ı nasîhat takrîr
Ki ide dîde-i idrâki karîr (93-97)

Nabî, oğlu Mehmed'in şahsında örnek bir insan tipi ortaya çıkarmak arzusundadır. Bu insan tipi İslâm'ın bütün gereklerini yerine getirecek, şekilcilikten uzak, niçin ibadet ettiğinin bilincinde; bilgi, erdem ve düşünce yönlerinden örnek tavırlar sergileyecektir.

Şair evrenin yaratılışı, varlık dünyası ve insana yönelik düşüncelerini anlatır. Oğlunun dünyaya gelişinden bahsedip, kendisiyle ilgili bilgiler verdikten sonra, eserin yazılış serüveninden söz eder. Dinin emir ve yasaklarına uymanın gereği üzerinde durur: Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, hac, zekat gibi ibadetlerin önemini vurgular.

Çalışma ve bilim öğrenmenin faziletinden bahsederken; "İlim ve çalışmanın adedi birdir" öz sözünden hareketle, çalışma olmadan ilmin olmayacağını, biri giderse ötekinin kendiliğinden yok olacağını söyler. Câhille âlimi kıyaslar ve cehâletin hastalık olduğunu belirterek oğlunu bilime yönlendirici öğütler verir:

Sa'y kıl 'ilm-i şerîfe şeb ü rûz
Kalma hayvan-sıfat ol 'ilm-âmûz

'İlme sa'y eylememekten hazer it
'İlm ü sa'y ikisi birdür nazar it

Müdde'âma bu suhan şâhiddür
'İlm ü sa'yun 'adedi vâhiddür

Bulamaz 'ilm bi-lâ-sa'y vücûd
Biri gitse biri olur nâ-bûd (285-288)

Cühelâ 'âlîme nisbet hardur
Belki hardan da bile bedterdür

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Kandedür bî-haber ü habîr
Mütesâvî degül a'mâ vü basîr

Ne kadar bulsa da ferr ü şevket
Câhile câh ile gelmez ragbet (305-307)

Allah'ı bilme ve tanımanın gereğini vurgular ve kendisini bilmesi, tanınması ve O'na candan kulluk etmesi için seni yarattı diyerek, insana asıl lâzım olanın dünya denilen bu evin sahibi yani Allah olduğunu öğütler. Câhil olanların evin sahibi yerine evi istediklerini söyleyerek, evin sahibi senin oluncaya kadar gece gündüz pervâne gibi çalış, dilinde ve gönlünde daima Allah olsun, uğruna can vereceğin yer de yine Allah'ın yüce dergâhı olsun der:

Hak getürmiş seni kendün bilesin
Tâ ana cân ile kulluk kılasın

Hânenün lâzım olan sahibidür
Bilmeyen hânesinün tâlibidür

Tâ senün olmaga sâhib-hâne
Gice gündüz çalış ol pervâne

Zikr ü fikrün hemân Allah olsun
Müşhidün ol ulu dergâh olsun (345-348)

Şair "Der beyân-ı şeref-i İstanbul" başlığını taşıyan bölümde oğluna İstanbul'u anlatır. Buradaki İstanbul duygu ve güzellik merkezi olmaktan çok fikir İstanbul'udur. İstanbul'u ilm ile ma'rifetin kabul gördüğü, eşi benzeri olmayan bir yer olarak gösterir ve İstanbul'un güzelliklerini sıralar: İstanbul; nakşın, güzel yazının (hüsn-i hat), süsleme sanatının (tezhib), musikînin, şiirin hülâsa bütün güzel ve ince sanatların olduğu bir kültür-sanat merkezidir:

'İlm ile ma'rifete cây-ı kabûl
Olmaz illâ ki meger İstanbul (372)

Hüsn ile görmek ile müstesnâ
Anı âgûşına çekmiş deryâ

Ne kadar var ise aksâm-ı hüner
Hep Sitanbul'da bulur revnak ü fer (382-383)

Dahı vardur niçe envâ'-ı hüner
Taşrada nâmını da bilmezler (386)

Güzellik anlayışını ortaya koyar. Güzelliğin insana Allah'ın lutfettiği bir süs olduğunu, bu sebepten bir güzelliğe bakarken oğluna

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

edep nazarıyla bakmasını, şehvet nazarıyla bakmamasını tavsiye eder ve evlenmesini öğütler:

Hüsn ârâyiş-i Yezdânîdür
Eser-i hâme-i Rabbânîdür

Şart-ı âdâb ile kıl sun‘a nigâh
Olma şehvet nazarıyla güm-râh (448-449)
Kudretün yitdüğün al eyle safâ
Olsun evlâduna esbâb-ı likâ (452)

Bu uyarıdan sonra güzelin vasıflarını sıralar ve tüm bunların Allah’ın ortaya koyduğu bir sanat olduğunu söyler:

Cümle nakş-ı kalem-i kudretdür
Sıfât-ı mâşita-i hikmetdür (483)

Tok gözlü olmanın önemi üzerinde durur. Günümüzde toplumu derinden etkileyen rahatsızlıkların başında insanların ellerindekiyle yetinmemeleri gelmektedir. İnsanlar daha çok mal, mülk ve para edinmek için, çok emek vermeden kısa yoldan servet sahibi olmanın hesapları içindedirler. Doğal olarak çocuklarımız ve gençlerimiz de bu gidişten etkilenmektedirler. Emek harcanmadan, alın teri dökülmeden elde edilen kazançlar, zaman içerisinde insanlar tarafından normal bir durum olarak algılanmaktadır.

Nâbî de işte bu durumu dile getirmek için oğluna tok gözlü olmanın erdemini anlatır. Her bölümün başında oğluna değişik şekillerde seslenen veya tanımlayan şair, burada oğlunu “sır kitabının yepyeni nüshası”, “naz ve niyaz bahçesinin goncası” olarak niteler ve daha sonra da öğütlere geçer:

Ey nevîn nüsha-i mecmu‘a-i râz
Gonca-i bâğçe-i nâz u niyâz (485)

Öncelikle ondan küçük bir istek için dahi olsa hiç kimseye ağız eğmemesini, hırsının esiri olmamasını ister:

Dehenin hâhiş için eyleme bâz
Olma âlûde-leb-i harf-i niyâz (487)

Hırs ve tamah sahibi olan kimse rezildir, şerefliğin özü ise tokgözlülüktür. Allah bir kimseye ne nasip etmişse, kişi ancak o kadarına kavuşur ve ondan fazlasına sahip olamaz. Ayrıca kimse, kimsenin nasibini de alamaz:

Sâhib-i hırs u tama‘ rüsvâdur
Kimyâ-yı şeref istignâdur (488)

Ol ki maksum degül girmez ele
Ol ki maksumun ola gitmez ile (490)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Çünkü Allah kulunu hiçbir zaman aç bırakmaz ve nasibi neredeyse gelir onu bulur:

Çekme hîç gürsinelikten haşyet
Kulun aç kor mı veliyyü'n- ni'met (508)

Ancak gerçekten sadık dostların karşılıksız ikramlarını kabul et, aynı şekilde sen de onlara ikramda bulunarak onları mükafatlandır:

Çeşmüni hâtırını eyle ganî
Kerem it olma gedâ-çeşm ü denî

Yâ meger yâr-ı sadîkun ola ol
Bî-tekellüf olıcak eyle kabûl

Sen dahı ana mükâfât eyle
Bir 'atâ ile mücâzât eyle (511-513)

Hezl (küfür derecesine kadar varan yergi) ve mizahı meslek edinme, bunlar dostlarını bir düşünceye ya da gocunmaya sürükler. Bunlar samimi dostlar için nefret sebebi olur ve sonunda mutlaka bir kötülüğe dönüşür. Latifenin bile bir tarafı yanan ateş gibidir diyerek söylediğin az, manası çok olsun ve aslâ kimsenin gönlünü incitmesin diyerek, alay ve mizâhın ölçüsünü tespit eder:

Eyleme hezl ü müzâhı pîşe
Düşürür dostlarını teşvîşe (518)

Asdikâya sebab-i nefret olur
'Akıbet vasıta-i vahşet olur

Âb-dâr olsa latîfe hoşdur
Lîk bir semti yanar âteşdür (520-521)

Lafzı endek ola ma'nâsı kesîr
İtmeye kimseyi aslâ dil-gîr (525)

Kimseyi kötüleyip dedikodusunu yapmamasını, bunun akıllı bir insan için çok ayıp olduğunu, hatta insanı dostlarından uzaklaştıracağını, nefret ettireceğini söyler:

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet
'Aybdur 'âkil olana bu sıfat (531)

Dostlar olmaz senden emîn
Nâmun anılsa iderler nefrîn (533)

Konu komşuyla iyi geçinmek gerektiğini ve onların hakkını gözetmenin önemini vurgulayarak, insanlara iyi davranmak ve cömert olmak gerektiğinden bahseder:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Kec nigâh eyleme hem-sâyelere
İltifât eyle tehî-vâyelere

İmtizâc eyle gözet hakk-ı civâr
Çekmesün kimse yüzünden âzâr (537-538)

Cevr ile kimseyi bî-zâr itme
Sana cevri itse de âzâr itme

Yâr ol dostlarına bâr olma
Sû'-i hulk ile dil-âzâr olma (546-547)

Güzel huylu olmanın şerefinden bahseder, bozgunculuğun, kibirin, gururun, dedikodunun, fal açmanın, içki ve kumarın zararlarını anlatır:

Hûy-ı bed 'âdet-i bed-meşreb-i bed
İder erbâbını merdûd ebed (565)

İtme erbâb-ı tekebbürle suhan
Ol girizân mütekebbirlerden (568)

Tab'-ı âdemde olur kibr ü gurûr
Maraz-ı müzmin ü zahm-ı nâsûr (572)

Sende zâhir olıcak kibr ü gurûr
Kasm ider zahrûni Allâh-ı gayûr (577)

Boşboğazlığa meyletmemesini ve toplum içerisinde ikilik çıkarmamasını ister. Çünkü bu gibi davranışlar toplum içinde hoş karşılanmamakta ve aynı zamanda ikili ilişkilerde de sıkıntılara sebebiyet vermekte, kişilere olan vefâ duygusunu yıkmaktadır:

İtme tezvîr ü nifâkı mu'tâd
Ki ider kasr-ı vifâyı ber-bâd (640)

Kişi hiçbir zaman kalbinde hileye yer vermemelidir. Kişi budala da olabilir, saf da olabilir. Ama hiçbir zaman pinti olmamalıdır:

Hileye virme derûnunda sebîl
Ebleh ol sâde-dil ol olma bahîl (641)

Şaire göre hilekâr ve düzenbâzlar, hile yaparak fitne çıkarırlar; bunun yanında hayır için ise bir zerre bile ağızlarını açmazlar. Bu kişilerin kazançları kötü bir şöhret ve günleri de sürekli olarak gam ve sıkıntı içinde geçer:

Hayr için açmaya bir zerre dehen
Eyleye mekr ile îkâz-ı fiten (644)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Kesb ü tahsîli olur bed-nâmî
Gam u mihnetle geçer eyyâmı (646)

Gadr u bed-‘ahdi-i tezvîr ü nifâk
Hubs-ı endîşe vü su‘-i ahlâk

Sıfat-ı ehl-i cehennemdür hep
Ehl-i îmân olana kemdür hep (648-649)

Remilcilik ve münecimlikle uğraşanları yerer ve oğluna bunlarla ilgilenenlerin her bakımdan iflas edeceklerini, işleri altın olacakken bakıra dönüşeceğini hatırlatır:

Olma kur‘a-fiken-i reml ü nücûm
Ki ider ehlini bi’l-hâssa şûm

Ana her kim döşenür müflis olur
İşi altın olacakken mis olur (653-654)

“Gül renkli içi şarap dolu kadehe sakın gönül bağlama zira içki insanı aleme rezil eder. İçki halk arasında nefret uyandırdığı gibi son derece şerefsizlik ve saygısızlık uyandırır” ikazı ile içkinin kötülüğünü oğluna anlatmaya çalışır:

Olma dil-beste-i câm-ı gül-fâm
Ki eder âdemi rüsvâ-yı enâm

Halk içinde sebab-i nefret olur
Katı bî-hürmet ü bî-‘izzet olur (664-665)

Giyim kuşamda aşırıya kaçmayı yerer ve bu uğurda borçlanmaktan sakınmasını tavsiye eder:

Câme-i zerle olup cilve-nümâ
Yanma yaldızlı buhurdân-âsâ

Câme-i şöhrete nâ-peyvend ol
Bulunan câme ile hursend ol (698-699)

Yönetici halk arasındaki çatışmaya dikkat çekerek idareciliğe heves etmemesini, iyi idareci olmanın, insanları idare etmenin zor olduğunu ve kolayca tuzağa düşebileceğini bu nedenle orta halli bir vatandaş olmasının kendisi için yeterli olacağını belirtir.

İtme a‘yânlığa zinhâr heves
Evsatu’n-nâs ol o devlet sana bes (745)

Eyü nâmıyla düşersin dâma
Eyü âdem yaramaz hükkâma (749)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Yalan, sahtekârlık ve dolandırıcılığı eleştirdiği bölüme; “Ey cömertliğin en yüksek mertebesinin en güzel süsü ve varlık okulunda edep öğrenen oğul!” diyerek başlayan şair, yalan ve aslı olmayan şeyi kesinlikle söylememesini, çünkü bütün işlerin bozulmasının temelinde yalanın olduğunu söyler. Bu noktada akıl sahibi kişilerin asla yalan söylemeyeceğini de vurgular:

İrtikâb itme sakın kizb ü dürûg
Kim olur subh-ı makâlünde fûrûg (843)

Kizbdür asl-ı fesâdâd-ı umûr
İrtikâb itmez anı ehl-i şû’ûr (847)

Bu dünyada bütün işleri güçleri sürekli yalan söylemek olan ve daha da kötüsü söyledikleri bu yalanlarla da övünen insanların olduğunu dile getirir:

Niceler var ki mübâhât eyler
Kizb ider nakl-i muhâlât eyler (855)

Bu gibi insanlar daha da ileri giderek yalanlarını bin türlü yeminle desteklemeye çalışırlar. Bu kişiler aslında imanlı kişiler değillerdir ve üst üste ettikleri yeminler de onların ne kadar yalancı olduklarının birer şahididir diyerek, yalanın çok kötü bir şey olduğunu ve oğlunun yalandan uzak durmasını ister:

Çok yemîn ehli degül ehl-i yemîn
Kizbinün şâhididür fart-ı yemîn (860)

Nâbî, oğlu için çirkin, fena, kötü huy ve davranışların yanı sıra güzel olan şeyleri de anlatır: Bahar mevsiminin güzelliklerini, kırlara çıkmanın ve musikinin insan üzerindeki olumlu etkilerini tasvir eder. Oğluna gezip dolaşma mevsimi olan bahar ayları gelince gezintiye çıkmasını, kırların ve taze fidanların salınışlarının insanın gönlündeki kederi alıp götürceğini söyler. Dere kenarındaki yeşilliklerin güzelliğinden ve yasemin renkli servilerin hoşluğundan, güzel sesli bülbüllerin ve kuş seslerinin insana can bağışladığından dem vurur. Musikînin hikmetle ilgili bir bilim olduğunu ve bilene de bilmeyene de parlak geldiğini; içerisinde anlaşılmayı bekleyen nice sırlar olduğunu anlatır:

Seyre çık fasl-ı bahâr oldıkça
Mevsim-i geşt ü güzâr oldıkça (941)

Dil-i insânda komaz derd-i kühen
Cilve-i tâze nihâlân-ı çemen (945)

Leb-i cûlarda çemenler hoşdur
Cilve-i serv-i semenler hoşdur

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Virür insana hayât-ı tâze
Nagme-i bülbül ü hoş âvâze (948-949)

Mûsikî hikmete dâ'ir fendür
Bilene bilmeyene rûşendür

Niçe esrâr var idrâk idecek
Yir gelür sîneleri çâk idecek (963-964)

Tabiatın ve musikînin insan ruhu için önemine değindikten sonra vezinli sözün (şiiirin) güzelliğine vurgu yapar ve şiiirin nasıl olması gerektiğinden bahseder. Şiir öyle temiz öyle güzel, manası ve söyleyişi öyle kuvvetli olmalıdır ki onu bir kez işiten bülbül gibi durmadan söylemeli ve şiiiri okuyan üstat “bundan iyisi yazılamaz” diyebilmelidir:

Öyle pâkîze gerekdür eş'âr
Ki anı bir işiden ola hezâr

Ola ma'nâsı güzel lafzı metîn
Hâme hâke koya dest-i tahsîn (1020-1021)

Sabır ve sabırlılığın faziletine değinir. Kişiler yaptıkları işlerde aceleci oldukları zaman ondan iyi bir sonuç alamazlar. Çünkü sabır yapılan her işin sonucunun iyi olmasını sağlayan bir anahtar gibidir. Sabır ile düşmanlar dost olur ve dahası yol kesiciler de yol gösterici olurlar:

Sabr kıl itme umurunda şitâb
Sabr ile dirler olur gûre düşâb (1040)

Sabr ile dost olur düşmenler
Sabr ile rehber olur reh-zenler (1041)

Çünkü sabır Allah'ın isimlerinden ve aynı zamanda O'nun sonsuz hikmetlerden biridir:

Sabr esmâ-i İlâhîdendür
Hikem-i nâ mütenâhîdendür (1042)

Şaire göre sabır her işin düğümün çözer. Çünkü karanlık gece bile sabrederek sabaha, aydınlığa kavuşur:

Sabrdur 'ukde-güşâ-yı her kâr
İrişür sabr ile subha şeb-i târ (1044)

Tavla ve satranç gibi oyunlardan uzak durmak gereğine değinir, ancak satrancın zihin açıcı olduğu için oynanabileceğine hükmeder:

İtme bâzîçeye kat'â ragbet
Olma bâzîçe-i dest-i gaflet

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Olma dil-dâde-i nerd ü şatranç
Ki olur âdeme sermâye-i renc

‘İlmi cehlinden eğerçi hoşdur
Şuglı bî-hûde me’âli boşdur (1288-1290)

Birçok mesleğin sakıncalarını belirtirken şairin “divan hocalığı”nı önemseddiğini görürüz: Yüksek tabakanın hayatını gayrı ahlâkî ve tehlikeli, halk tabakasının hayatını emniyetsiz ve zahmetli bulan Nâbî “orta tabaka”da kalmayı tercih eder. Bu tabakaya ait yerler içinde ise “en rahat”ı “divan hocalığı”dır. Nâbî oğluna hararetle bu mesleği tavsiye eder:³⁰

İncizâb üzre ise mansıba cân
Hak vire olası ehl-i dîvân (1385)

İksirle, çeşitli kimyasal karışım ve bileşimlerle uğraşmanın sakıncaları üzerinde durur.

Kîmyâ-sazlığa itme şegaf
Eyleme malunı bîhûde telef

Olma zinhâr bu sevdâya esîr
Olacak hâl degüldür iksîr

Yok yire itme tehî hemyânun
Bûteye koyup eritme cânun

Kîmyâ kârını san‘at sanma
Mübtelânun sözine aldanma (1402-1405)

İnsanlar arasında söz taşıyarak onları birbirine düşürmenin yanlışlığını kaydeder:

İtme zinhâr sakın nakl-i kelâm
Olma pâzeng-i kelâm-ı nemâm

Satma ber-kâ‘ide-i dellâlî
Kîse-i gûşa giren akvâli

Olma râfi‘ ‘alem-i vesvâsı
Birbirine düşürme nâsı

Dehenün itme memerr-i akvâl
Dimesünler sana nakkâl-ı makâl (1498-1501)

Hikmet ve tıp biliminin gerekliliğinden bahseder ve bu bilimlerin önemine değinir:

³⁰ Mehmet Kaplan; “Nâbî ve Orta İnsan Tipi”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay., İstanbul 1995, s. 224

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Tıbdur akvâ-yı mühimmât-ı fûnûn
Anı münkir degül illâ mecnûn (1549)

Nâbî, son bölümde oğlu Mehmet'in mutlu bir hayat yaşaması için dua eder ve “ Ey oğulcuğum! Mademki adın Ebu'l-hayr konuldu, öyleyse Allah da sonunu hayır etsin” temennisiyle eseri bitirir.

Çün Ebu'l-hayr konuldu nâmun
Hayr ide Hazret-i Hak encâmun (1660)

SONUÇ

Sonuç olarak; din, ibadet, ilim, tasavvuf, ahlâk, devlet yönetimi gibi başlıklar altında toplanabilecek öğütleriyle Nabî, Hayriyye isimli eserinde adeta bir eğitimci rolü üstlenmiştir. Oğlu Mehmet'in her yönüyle örnek bir insan olarak yetişmesi konusunda çaba harcar. Dürüstlük, yardımseverlik, alçak gönüllülük, olgunluk, yumuşak huyluluk, güler yüzlülük bu insanın temel özelliklerinden birkaçıdır.

Her türlü sosyal ilişkinin merkezine “iyilik” kavramını yerleştiren bu insan; herkesle iyi geçinecek, emri altındaki işçi, memur ve diğer çalışanlara insanca muamele edecektir. Kin tutmayacak, komşu hakkı konusunda titiz davranacak, davetsiz olduğu yere gitmeyecek, içki içmeyecek, dostlar arasında hediyeleşmeyi ihmal etmeyecek ve kimsenin hakkını yemeyecektir. Kimseye karşı büyüklük taslamayacak, başkalarının arkasından konuşmayacak, şakalarında ölçülü olacak, insanları incitmeyecek, onlarla alay etmeyecek, herkese sırrını açmayacak, yalandan şiddetle sakınarak, vaktini boşa harcamayacaktır. Fizikî güzellikten çok ruh güzelliğine önem vererek, sağlam bir yuva kurmaya çalışacak, tavla ve benzeri oyunlarla vakit öldürmek yerine, bilimle uğraşacak ve artan zamanlarda zihnini dinlendirmek için satranç oynayacaktır. Bu insan musikî ile bağımlı koparmayacak, esrar, afyon gibi uyuşturucu maddelerden kesinlikle uzak duracak, harcamalarında dikkatli olacak, gösteriş için borca girmeyecek, mevki ve makam konusunda hırs göstermeyecektir.

17. yüzyılın en önde gelen şairlerinden biri olan Nâbî'nin oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi için yazmış olduğu eserinden aldığımız örnek beyitlerle üzerinde durmaya çalıştığımız konuların, sadece şairin yaşadığı 17. yüzyıl için değil, aksine her dönem için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Eserde dile getirilen konuların çoğunun bu gün için de geçerliliklerini koruyor olması, şairin oldukça

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

objektif bir yaklaşımla eserini kaleme aldığı bir göstergesidir. Hayriyye-i Nâbî'nin her dönemde büyük bir rağbet görmesinin en başta gelen nedenlerinden birisi de hiç şüphe yok ki, içeriğinin her devir için geçerliliğini korumasıdır.

Eserden seçerek değindiğimiz konuların çoğu, gerçekte toplumun birer hastalığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi söz konusu hastalıklardan ne kadar koruyabilirsek, o derecede sağlıklı nesiller yetiştirmemiz söz konusu olacaktır. Bu nedenle görev yine bizlere düşmektedir. Biz özellikle çocuklarımızın karşısında yapacağımız davranışlar ve söyleyeceğimiz sözlerle, onlara ne kadar iyi bir örnek olabilirsek, çocuklarımız da o derece iyi bir insan ve vatandaş olarak karşımıza çıkacaklardır. Nâbî de bu düşünceleri taşıyan ve ileriye gören aydın bir kişi olduğu için yüzyıllar öncesinden oğluna öğüt vermek ve onu iyiye, güzele sevk etmek amacıyla yazdığı bu eseriyle adeta kendi devrine olduğu kadar, geleceğe de ışık tutmak istemiş ve kanaatimizce buna fazlasıyla muvaffak olmuştur.

KAYNAKÇA

- BİLKAN, Ali Fuat; **Nâbî, Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987**; Gökyüzü Yay., İstanbul 1987.
- GÖKŞEN, Enver Naci; **Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- GÜLERYÜZ, Hasan; **Yaratıcı Çocuk Edebiyatı**, Pegema Yay., Ankara 2002.
- KAPLAN, Mahmut; **Hayriye-i Nâbî (İnceleme-Metin)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008.
- KAPLAN, Mehmet; "Nâbî ve Orta İnsan Tipi", **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I**, Dergâh Yay., İstanbul 1995 s. 214-238.
- KARAHAN, Abdülkadir; **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1987
- KARAHAN, Abdülkadir; **Nâbî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Varlık Yayınları, İstanbul 1953.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

-
- KIBRIS, İbrahim; **Uygulamalı Çocuk Edebiyatı**, Eylül Yay., Ankara 2000.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir; **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.
- MENĞİ, Mine; **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.
- NAS, Recep; **Örneklerle Çocuk Edebiyatı**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2004.
- OĞUZKAN, A. Ferhan; **Çocuk Edebiyatı**, Anı Yay., Ankara 2000.
- PALA, İskender; **Hayriye**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1989.
- ŞİMŞEK, Tacettin; **Çocuk Edebiyatı**, Rengarenk Yay., Ankara 2002.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi; **Çocuk Edebiyatı**, Çocuk Vakfı Yay., İstanbul 1994
- TDK **Türkçe Sözlük**; (9. baskı), C. 1, Ankara 1998.
- TÖKEL, Dursun Ali “Divan Şairi Nâbî ve Popülizm Eleştirisi”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, S.57, Kasım 2004, (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi57/tokel.htm>).
- YALÇIN, Alemdar, G. Aytas; **Çocuk Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara 2002.